

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

135:1 • 2015

Krig, skulder och välfärd i Sverige 1800–1810

PATRIK WINTON *Uppsala universitet*

Vem ägde egentligen den statsskuld som hade byggts upp i det svenska riket under 1700-talet och hur användes de räntemedel som betalades ut till rikets kreditorer? Svaret på dessa frågor söks här i en analys av Riksgäldskontorets försäljning av obligationer under början av 1800-talet. Undersökningen visar att olika välfärdsinstitutioner som till exempel fattigkassor och hospital ägde många obligationer. Därmed gick en del av de räntor som betalades på statsskulden till rikets fattiga och sjuka.

En placering

I mars 1803 köpte Arbrå sockens skolkassa i Gävleborgs län en obligation på 125 riksdaler från Riksgäldskontoret i Stockholm. Obligationen löpte på fyra år och garanterade en årlig ränta på 5 procent, vilket innebar att skolkassan kunde räkna med att få drygt sex riksdaler i ränta varje år i utbyte mot att man gav Riksgäldskontoret tillgång till de insatta medlen under den avtalade tiden. Obligationen var därmed en långfristig skuldförbindelse.¹ Det huvudsakliga syftet med placeringen var att se till att skolan fick de medel som krävdes för att bedriva undervisning

Tidigare versioner av denna artikel har presenterats vid olika möten för forskarnätverket *Religion och samhälle under tidigmodern tid*. Författaren vill här särskilt tacka för värdefulla kommentarer från Peter Lindström, Göran Malmstedt, Jan Samuelson och Örjan Simonson.

Artikeln har granskats av två externa lektörer enligt modellen double blind peer review.

1. Avräkningsböcker över obligationer för inrikeslån 1801–1806, vol. 8 275, Bokslutskontoret, Riksgäldskontoret, Riksarkivet (RA); Verifikationer till huvudböckerna vol. 7 216, Bokslutskontoret, Riksgäldskontoret, RA.

Patrik Winton, f. 1974, är forskare vid Historiska institutionen, Uppsala universitet. Hans forskning handlar främst om statsfinanserna i Danmark och Sverige under 1700- och 1800-talet. Han har bl.a. publicerat artikeln "The political economy of Swedish absolutism, 1789–1809", *European Review of Economic History* 16:4 (2012).

E-post: Patrik.Winton@hist.uu.se

i socknen. Skolan hade sitt ursprung i den gåva på tretusen daler kopparmynt som rådmannen i Falun, Olof Engström, gav till socknen 1764 i syfte att det skulle etableras en skola där. Valet att ge pengarna till just Arbrå styrdes främst av att Engström var född i socknen år 1699. Även Engströms yngre broder, brukspatronen Anders Engström, valde att testamentera en del av sin förmögenhet för att stödja skolan i Arbrå. Därutöver skänkte kyrkvärden Sven Jonsson 100 daler kopparmynt till skolans inrättande. De donerade medlen gjorde att en lärare kunde anställas och att skolans verksamhet kunde komma igång.²

Skolans verksamhet i Arbrå byggde, på samma sätt som många andra skolor vid denna tid, i huvudsak på avkastningen av skänkta medel snarare än avgifter eller skatter. Därmed blev socknens kyrkoherde och deltagarna i sockenstämman, vilka bestämde över skolan, tvungna att fatta beslut om hur skolkassans medel skulle förvaltas så att skolan fick kontinuerligt med resurser. Valet att köpa en obligation från Riksgäldskontoret innebar att Arbrå skolkassa inte bara blev en aktör på den lokala kreditmarknaden i Gävleborgs län, utan även på en vidare finansiell marknad med kopplingar så väl till andra regioner i det svenska riket som andra delar av världen. Arbrå var således del av men också beroende av ett ekonomiskt system med global räckvidd. År 1805 uppgick inkomsterna från placeringarna till omkring 131 riksdaler, vilka bland annat användes för att betala ut lönerna på totalt 53 riksdaler till skolmästaren Nils Walldén och två så kallade barnalärare.³

Arbrå skolkassa var på intet sätt unik vid denna tid. Liknande offentliga kassor med uppgift att organisera undervisning samt att ge vård och hjälp till sjuka, fattiga och gamla fanns över hela landet och på olika nivåer i samhället. På ett liknande sätt såg det ut i hela Europa under tidigmodern tid. Som Peter Lindert har betonat var det vanligt med olika privata och kyrkliga stiftelser som delade ut medel till fattiga, gamla och sjuka. Dessa stiftelser var i regel baserade på gåvor från rika individer som ville hjälpa mindre bemedlade människor. På många platser spelade dessa stiftelser en mer betydelsefull roll än medel från statliga institutioner.⁴

2. Special för skolkassan 1765–1862, vol. LIIa:1, Arbrå kyrkoarkiv, Härnösands landsarkiv (HLA).

3. Special för skolkassan 1765–1862, vol. LIIa:1, Arbrå kyrkoarkiv, HLA.

4. Peter H. Lindert, *Growing public: Social spending and economic growth since the eighteenth century*, vol. 1 (Cambridge 2004) s. 40–44.

Kassornas behov av att placera sina tillgångar skapade länkar mellan organiseringen av välfärd i riket och finansmarknaden i början på 1800-talet. En viktig aktör på denna marknad, som också attraherade en del av det kapital som kassorna förvaltade, var Riksgäldskontoret i Stockholm. Kontoret, som grundades 1789, hade till uppgift att administrera rikets statsskuld. Eftersom en del av statsskulden finansierades genom att ge ut obligationer på den inhemska marknaden och olika kassor köpte dessa obligationer, betydde det att en del av räntorna på statsskulden gick till att hjälpa fattiga och gamla. Samtidigt användes det insatta kapitalet i Riksgäldskontoret för att på olika sätt finansiera en av statens huvudsakliga uppgifter under tidigmodern tid, nämligen att främja rikets intressen gentemot andra stater på den internationella arenan samt att förbereda och genomföra krig.⁵

Under 1700-talet blev det allt tydligare att en stats förmåga att låna upp resurser och administrera sin skuld var viktig om staten skulle klara av att konkurrera med andra riken. Det gällde att skapa en mer långsiktig hållbar statsskuld, vilket bland annat innebar att man involverade en stor del av den egna befolkningen i statsskuldens finansiering genom att sälja långfristiga obligationer till den. Utvecklingen i framför allt Storbritannien, där man gick från att ha cirka 25 000 obligationsinnehavare i början av 1700-talet till 250 000 under Napoleonkrigen, visar på den betydelse en sådan mobilisering hade.⁶ Som Oscar Gelderblom och Joost Jonker har visat, spelade också välfärdsinstitutioner i Amsterdam en mer aktiv roll på obligationsmarknaden under 1700-talet. Olika barnhem och fattighus ökade nämligen sina innehav av statsobligationer,

5. Om riksgäldskontorets bildande, se Bertil Dahlström, *Rikets gäld 1788–1792: Studier i den svenska riksförvaltningen jämte krigsfinansieringen 1788–1790* (Stockholm 1942); Göran Ahlström, "Riksgäldskontoret och Sveriges statsskuld före 1850-talet", i Erik Dahmén (red.), *Upplämning och utveckling: Riksgäldskontoret 1789–1989* (Stockholm 1989); Johan Gärdebo, "Staten med rätt att skuldsättas: En studie om statsskulder i Sverige 1789–1792", i Max Edling & Patrik Winton (red.), *Ett nödvändigt ont: Statsskuld och politik i Förenata Staterna och Sverige 1780–1870* (Uppsala 2009).

6. John Brewer, *The sinews of power: Money, war, and the English state, 1688–1783* (London 1989); Niall Ferguson, *The cash nexus: Money and power in the modern world 1700–2000* (New York 2001); David R. Green & Alastair Owens, "Gentlewomanly capitalism? Spinsters, widows, and wealth holding in England and Wales, c. 1800–1860", *Economic History Review* 56:3 (2003) s. 519–520; Hamish Scott, "The fiscal-military state and international rivalry during the long eighteenth century" i Christopher Storrs (red.) *The fiscal-military state in eighteenth-century Europe: Essays in honour of P.G.M. Dickson* (Farnham 2009).

eftersom de gav en fast ränta samtidigt som de var lättare att likvidera än andra tillgångar, som till exempel fastigheter.⁷

Riksgäldskontorets försäljning av obligationer kan således ses som del av en europeisk trend under 1700- och början av 1800-talet. Frågan är dock vad de täta kopplingarna mellan statens skuldförvaltning och olika välfärdsinstitutioner betydde ekonomiskt, politiskt och socialt för de olika parterna. Hur viktiga var insättningarna för de kassor som köpte obligationer och hur använde Riksgäldskontoret de medel som kassorna satte in? Syftet med denna artikel är att besvara dessa frågor genom att dels analysera Riksgäldskontorets obligationsförsäljning under perioden 1800–1808, dels undersöka vad några av de institutioner som köpte obligationer gjorde med de medel som flöt in. Fokus är således på de institutioner som köpte obligationer och inte på de privatpersoner som också investerade i statens skuldinstrument. Perioden är vald med tanke på att det var en omvälvande tid för det europeiska statssystemet. Det pågående Napoleonkriget innebar att de europeiska staterna var tvungna att mobilisera resurser på nya sätt samtidigt som många existerande lojaliteter ifrågasattes och förändrades.⁸ För svensk del började perioden i fred, men riket blev mer och mer indraget i konflikten. Samtidigt minskade elitens tilltro till den gustavianska regimens förmåga att hantera den uppkomna situationen.⁹ Undersökningen kan därmed ge en viktig inblick i hur en del av det gustavianska resurssystemet fungerade i fredstid och när riket var inblandat i ett europeiskt stormaktskrig.

Liknande frågor har inte ställts av tidigare forskning, eftersom man har undersökt de olika institutionerna var för sig utan att se de kopplingar som existerade. Följaktligen har forskare som intresserat sig för Riksgäldskontoret och statsskulden främst velat veta hur skulden på ett övergripande plan utvecklades över tid och vilka politiska konsekvenser

7. Oscar Gelderblom & Joost Jonker, "With a view to hold: The emergence of institutional investors on the Amsterdam securities market during the seventeenth and eighteenth centuries", i Jeremy Atack & Larry Neal (red.), *The origins and development of financial markets and institutions: From the seventeenth century to the present* (Cambridge 2009).

8. För en bakgrund till de ekonomiska och politiska utmaningar som Napoleonkrigen utgjorde, se t.ex. Eugene N. White, "The French revolution and the politics of government finance, 1770–1815", *The Journal of Economic History* 55:2 (1995); David A. Bell, *The first total war: Napoleon's Europe and the birth of modern warfare* (London 2007) och Patrick K. O'Brien, "The triumph and denouement of the British fiscal state: Taxation for the wars against revolutionary and Napoleonic France, 1793–1815", i Storrs (red.) (2009).

9. Se t.ex. Mats Hemström, *Marschen mot makten: Västra arméns revolt och väg till Stockholm 1809* (Uppsala 2005); Martin Hårdstedt, *Finska kriget 1808–1809* (Stockholm 2006).

skuldsättningen fick. De har därmed inte fokuserat på vem som faktiskt köpte Riksgäldskontorets obligationer och vad dessa köp betydde ur ett ekonomiskt, politiskt och socialt perspektiv.¹⁰ Andra forskare, som bland annat har intresserat sig för fattigvård under 1700- och början av 1800-talet, har främst fokuserat på hur den var organiserad samt relationerna mellan överheten och de individer som fick ta emot allmänna resurser. Undersökningarna har därmed implicit och explicit handlat mycket om social kontroll och statens hantering av olika sociala problem som tiggeri, lösdriveri och sjukdom. Man har dock inte undersökt den finansiella delen av verksamheten på något systematiskt sätt, vilket har inneburit att kopplingarna till kapitalmarknaden och dess olika institutioner har förbisetts. Därmed förbigås också det faktum att de ekonomiska resurser som fanns att tillgå i stor utsträckning bestämde hur verksamheten organiserades och vilka åtgärder som kunde vidtas.¹¹

Välfärdens mångfald

Som redan har antytts ovan administrerades det mesta av stödet till barn, studerande, gamla, sjuka och fattiga i det svenska riket under tidigmodern tid av olika understöds-kassor. Antalet kassor var stort och de hade olika ursprung och syften. Alla socknar hade exempelvis enligt 1686 års kyrkolag skyldighet att organisera fattigvården på lokal nivå, vilket innebar att de hade fattigkassor som hjälpte nödlidande.¹² Många städer kunde också ha särskilda inrättningar, vilka ofta hade tillkommit till följd av enskilda donationer, med uppgift att hjälpa fattiga. I Västervik hade till exempel Anna Cederflycht grundat ett fattighus på 1740-talet, vilket kunde hjälpa totalt 17 individer år 1800.¹³ I Stockholm fanns det så kallade Drottninghuset, vilket hjälpte äldre kvinnor av god familj, och Serafimerlasarettet, som hade 100 vårdplatser i början av 1800-talet.

10. Se t.ex. Karl Åmark, *Sveriges statsfinanser 1719–1809* (Stockholm 1961) s. 633–654; Ahlström (1989) s. 105–112; Christer Franzén, *Skuld och tanke. Svensk statskuldsproblematik i ett internationellt perspektiv före 1930-talet* (Stockholm 1998) s. 238–241.

11. Se t.ex. Ulla Johanson, *Fattiga och tiggare i Stockholms stad och län under 1700-talet* (Stockholm 1984); Sven Malmberg, "Tillkomsten av ett fattighus i Norrköping", i Kalle Bäck (red.), *1700-talsstudier tillägnade Birgitta Ericsson* (Stockholm 1985); Panu Pulma, *Fattigvården i frihetstidens Sverige: En undersökning om förhållandet mellan centralmakt och lokalsamhälle* (Helsingfors 1985); Birgitta Jordansson, *Den goda människan från Göteborg: Genus och fattigvårdspolitik i det borgerliga samhällets framväxt* (Lund 1998).

12. Johanson (1984) s. 25–29.

13. Cederflychtska fattighusets räkenskaper 1784–1802, HVIa, vol. 4, Västerviks magistrat och rådhusrätts arkiv, Vadstena landsarkiv (VLA).

Dessutom hade städernas hantverkare sina skråkassor som skulle understödja sina medlemmar och sjömännen hade sina sjömanskassor.¹⁴ Därutöver fanns det flera kassor som var inriktade på att ge stöd till unga studerande män. Självfallet hade exempelvis Lunds och Uppsala universitet stipendiefonder, men också domkapitlen och magistraterna förvaltade medel som skulle delas ut till studerande ungdomar.¹⁵ Högre upp på den sociala stegen befann sig de kungliga akademierna, ordnarna och sällskapen, som Svenska Akademien, Vetenskapsakademien, Serafimerorden och Kungliga Patriotiska Sällskapet, vilka alla hade resurser att dela ut till olika ändamål.¹⁶

Storleken på de medel som kassorna hade att förvalta skilde sig kraftigt åt mellan de olika institutionerna. En av de allra största var Krigskollegiums krigsmanshuskontor, som hade till uppgift att understödja rikets krigsveteraner. År 1800 hade man till exempel tillgångar på omkring 420 000 riksdaler i sin kassa, vilket kan jämföras med de 234 riksdaler som barnmorskornas fattigkassa hade till förfogande år 1807.¹⁷ Även om kapitalet skilde sig åt i storlek fungerade dock kassorna på ett liknande sätt: fonderade medel skulle förvaltas och den löpande verksamheten baserades på den avkastning som det förräntade kapitalet gav. Det var i huvudsak genom dylika praktiker som välfärden i det svenska riket organiserades under 1700- och början av 1800-talet.

Den svenska obligationsmarknaden i början av 1800-talet

Det svenska systemet att sälja långfristiga obligationer till den egna befolkningen etablerades relativt sent sett ur ett bredare europeiskt perspektiv. Systemet hade sitt ursprung i de norditalienska stadsstaterna under medeltiden och spreds sedan därifrån till bland annat den

14. Wolfram Kock, *Kungl. Serafimerlasarettet 1752–1952: En studie i svensk sjukvårdshistoria* (Stockholm 1952) s. 84–87; Björn Hallerd, "Livet i Drottninghuset från frihetstiden till första världskriget", i dens. (red.), *Drottninghuset 300 år: En minnesskrift* (Stockholm 1986) s. 25; Lennart Revborn, *Sjömanshusen i Stockholm, Södertälje, Uppsala, Västerås och i Finland* (Stockholm 1999).

15. Se t.ex. Lunds universitets huvudbok år 1808, vol. 131a, Huvudböcker, Räntekammararens och kontorets arkiv, Lunds universitets arkiv; Domkapitlets räkenskapsserier med verifikationer, Kalmar domkapitel, VLA; Flodinska stipendiefondens räkenskaper 1801–1810, G2a:1, Stockholms magistrat och rådhusrätt, Stockholms stadsarkiv (SSA).

16. Se t.ex. Kungl. Vetenskapsakademiens huvudbok 1805, Kungl. Vetenskapsakademiens arkiv (KVA).

17. Renskrivna huvudböcker år 1800, Krigsmanshuskontoret, Krigskollegium, Krigsarkivet (KRA); Barnmorskekassans räkenskaper 1797–1813, vol. 2, Collegium Medicum, RA.

holländska republiken och England under tidigmodern tid.¹⁸ Den första som egentligen prövade denna väg i det svenska riket var Karl XII:s rådgivare Georg Heinrich von Görtz under stora nordiska krigets senare del, men efter enväldets fall avvecklades systemet. De följande årtiondena finansierades statens underskott främst av Riksbanken och utländska subsidier, men detta beroende av framför allt banken fick negativa ekonomiska och politiska konsekvenser under 1760-talet. Det gjordes därför försök att förändra Riksbankens roll. En lösning på situationen blev att ge ut obligationer som såldes på de internationella kapitalmarknaderna i bland annat Amsterdam och Genua. En annan lösning blev att lansera inhemska obligationslån.¹⁹ Det kanske mest kända utav dessa var lånet på 41 tunnor guld som lanserades via en kungörelse i februari 1770. Där tydliggjordes det att "alla Rikets undersåtare måtte äga lika tillfälle som rättighet, at uti thenna Cronans uplåning deltaga". Från den 14 maj 1770 till den 16 maj 1774 gavs det ut 318 obligationer till ett värde av 1,3 miljoner daler kopparmynt.²⁰

Denna politik att både låna utomlands och inom landet genom obligationer fortsatte under det gustavianska enväldet. Flera olika typer av obligationslån med olika löptider och villkor lanserades följaktligen, inte minst sedan Riksgäldskontoret bildades 1789. Följden blev att det cirkulerade tusentals obligationer på den svenska marknaden i mitten av 1790-talet. Detta mångfaldiga utbud av obligationer minskades under 1790-talet så att det i praktiken endast existerade ett lån under senare delen av 1790- och början på 1800-talet, nämligen Riksgäldskontorets lån i bankomynt emot 5 procents ränta. Räntesatsen på 5 procent var fast och ändrades således inte över tid. Med andra ord kunde inte Riksgäldskontoret påverka intresset hos allmänheten genom att höja räntan om få ville köpa obligationerna. Löptiden var däremot flexibel, vilket betydde att en investerare kunde välja mellan exempelvis fyra, fem eller

18. För en sammanfattning av utvecklingen ur ett långt tidsperspektiv se James Macdonald, *A free nation deep in debt: The financial roots of democracy* (Princeton 2006) fr.a. s. 67–271.

19. Franzén (1998) s. 213–215; Jan Lindegren, "Krig och skuld: Den svenska statsskuldens historia ca 1600–1800", *Kungl. vetenskapssamhällets i Uppsala årsbok* 37 (2007–2008) s. 93–101; Patrik Winton, "Svenska utlandslån och den internationella kapitalmarknaden", i Leos Müller, Göran Rydén & Holger Weiss (red.), *Global historia från periferin: Norden 1600–1850* (Lund 2010) s. 173–174; Patrik Winton, "Denmark and Sweden in the European great power system, 1720–1765", *Revue d'histoire nordique* 14 (2012) s. 49–61.

20. Handlingar rörande inrikes lånet på 41 tunnor guld, vol. 2262, Akter rörande särskilda lån, Riksgäldsdirektionens huvudarkiv, RA.

tio år.²¹ En institution som i regel valde långa löptider, det vill säga tio år, var den direktion som drev Serafimerlasarettet i Stockholm. Under perioden 1806–1807 köpte man inte mindre än sju obligationer – alla med tio års löptid – till ett totalt värde av 14 100 riksdaler.²² En stor majoritet av investerarna under perioden 1800–1808 valde emellertid att antingen göra på samma sätt som Botkyrka församlings fattigkassa gjorde med sina 60 riksdaler i januari 1804, nämligen att placera dem på fyra år, eller som Värmdö församlings kyrkokassa i augusti 1808, på fem år.²³

Det var placerarna själva som bestämde vilket belopp de ville sätta in och hur de ville fördela sina insättningar. Beloppen kunde således skifta från 50 riksdaler, vilket var minimum, till 10 000 riksdaler per obligation. Många som hade ett relativt stort belopp att investera vid ett och samma tillfälle valde ofta att dela upp det på flera obligationer. Exakt på det sättet gjorde Serafimerordensgillet, som förvaltade den allmänna hospitals-, barnhus- och lasarettsfonden, när man fördelade 3 000 riksdaler på sju olika obligationer i juli 1800.²⁴ Det gick också att investera i Riksgäldskontorets obligationer om man inte hade minimumsumman på 50 riksdaler. Lösningen på detta problem var att köpa en obligation ihop med någon annan. Ett intressant exempel på en sådan praktik uppvisades i februari 1804 när en obligation på 150 riksdaler förvärvades till Gävleborgs län. Obligationen hade tre ägare, nämligen Hamrånge kyrkokassa, Hamrånge fattigkassa och smeden Thunman vid Axmar bruk i Hamrånge socken. 33 riksdaler tillhörde den först nämnda ägaren, medan smeden ägde 50 och fattigkassan 66 riksdaler.²⁵

Själva köpen av obligationerna gick till som så att investeraren först satte in sina bankomynt eller bankosedlar hos Riksbanken varvid han eller hon fick en attest på insättningen. Attesten togs sedan till Riksgäldskontoret, som hade sin verksamhet förlagd till Riddarholmen i Stockholm, som utfärdade obligationerna med information om nummer, löptid och belopp. Samtidigt skrevs denna information in i den

21. Avräkningsböcker över obligationer för inrikeslån 1801–1806, vol. 8 275, Bokslutskontoret, Riksgäldskontoret, RA.

22. Avräkningsböcker över obligationer för inrikeslån 1806–1807, vol. 8 276, Bokslutskontoret, Riksgäldskontoret, RA; Serafimerlasarettets huvudbok 1809, 1B33:11, vol. 57, Huvudböcker, Förvaltningens arkiv, Serafimerlasarettet, RA.

23. Räkenskaper för fattigvård 1798–1836, LIII:3, Botkyrka kyrkoarkiv, SSA; Värmdö kyrkokassas utlåningsbok 1784–1823, vol. 7, Kyrkoräkenskaper, Värmdö kyrkoarkiv, SSA.

24. Huvudbok 1800, vol. 592, Huvudböcker, Serafimerordensgillet arkiv, RA.

25. Kyrkokassans skuldbok 1803–1829, Lla:4, Hamrånge kyrkoarkiv, HLA.

aktuella avräkningsboken. I formell juridisk bemärkelse utfärdades obligationerna anonymt, eller till "sedelhafvaren" som det framställdes i avräkningsböckerna. Riksgäldskontoret kontrollerade således inte i regel vem som ägde obligationerna, även om dess ämbetsmän i bland kunde anteckna om exempelvis en obligation tillhörde en fattigkassa.²⁶ Därmed var det helt och hållet obligationsinnehavaren som själv hade ansvaret att förvara obligationen och att visa upp den för att få ut den årliga räntan och det insatta kapitalet vid löptidens slut. En konsekvens av denna konstruktion blev att obligationerna lätt kunde byta ägare utan att det behövde meddelas Riksgäldskontoret. Det innebar också att obligationsinnehavarna inte själva behövde närvara personligen vid kontakterna med Riksgäldskontoret, utan att olika typer av ombud kunde sköta det praktiska kring insättningar och ränteutbetalningar. Med andra ord fanns alla förutsättningar för en fungerande andrahandsmarknad.

Enligt Christiaan van Bochove utgjorde framväxten av en andrahandsmarknad, det vill säga en marknad där det var lätt och relativt billigt för investerare att handla finansiella instrument, en viktig del av den finansiella revolution som ägde rum i Europa under slutet av 1600- och början av 1700-talet. Andrahandsmarknaden var en plats där personer som ville sälja sina obligationer innan löptidens slut kunde möta individer som ville placera sina tillgångar i obligationer. Den minskade risken att inneha obligationerna tenderade att öka antalet investerare, vilket i sin tur gjorde det lättare att sälja olika typer av instrument. På så sätt ledde en väl fungerande andrahandsmarknad till att marknaden som helhet växte i omfattning. Skillnaden mellan till exempel London och Amsterdam var att handeln med brittiska statspapper var koncentrerad till just London, medan handeln med holländska obligationer inte bara skedde i Amsterdam, utan även på andra orter i den holländska republiken. Det innebar att andrahandsmarknaden var större i London och att det därmed var lättare att sälja sina obligationer där än i Amsterdam.²⁷

26. Se t.ex. *Insättningsattester år 1801*, vol. 7 199, Verifikationer till huvudböckerna, Bokslutskontoret, Riksgäldskontoret, RA; *Avräkningsböcker över obligationer för inrike-slån 1801–1806*, vol. 8 275, Bokslutskontoret, Riksgäldskontoret, RA.

27. Christiaan van Bochove, "Configuring financial markets in preindustrial Europe", *The Journal of Economic History* 73:1 (2013). Se även Ann M. Carlos & Larry Neal, "Women investors in early capital markets, 1720–1725", *Financial History Review* 11:2 (2004) s. 198, och Anne L. Murphy, *The origins of English financial markets: Investment and speculation before the South Sea bubble* (Cambridge 2009) s. 161–192.

Det är tydligt att Riksgäldskontorets transaktionssystem innebar att obligationsinnehavarna inte behövde oroa sig för att bli sittande med obligationer de inte längre önskade ha. Det var följaktligen möjligt att relativt enkelt avyttra dem i förtid. Serafimerordensgillets ovan nämnda beslut att dela upp sin insättning på sju obligationer var säkerligen påverkat av en tanke om att det var lättare att sälja dem på en andrahandsmarknad om obligationernas belopp var mindre. På samma sätt gick det också att köpa obligationer i andra hand utan att gå via Riksgäldskontoret. När det gäller det första fenomenet visar Vetenskapsakademiens avyttring av sina obligationer i början av 1800-talet att man inte behövde gå via kontoret för att göra sig av med dem. År 1803 gick akademien med på att ge ett lån på 3 000 riksdaler till fänriken Jonas Sjöbom. Lånet betalades delvis ut i form av akademiens riksgäldsobligationer. Med andra ord fick Sjöbom likvidera dem om han ville få tillgång till kontanta medel.²⁸ Ett exempel på det senare är Österfärnebo församlings fattigkassa som den 22 april 1802 förvärvade en obligation på 300 riksdaler. Nämnda obligation var dock såld redan den 22 januari 1801 till en viss Gustaf Ekman, vilket visar att fattigkassan förvärvade den på andrahandsmarknaden.²⁹

Om obligationsinnehavaren inte kunde åka till Stockholm kunde man använda olika typer av ombud för att sköta det praktiska kring insättningar, ränteutbetalningar och uttag. Arbrå skolkassa använde till exempel en anonym kommissionär för att hantera sina ränteuttag. För detta besvär betalade skolkassan ut en riksdaler i ersättning, vilket motsvarade 4 procent av det erhållna beloppet från Riksgäldskontoret.³⁰ Det är helt klart att flera individer i Stockholm fungerade som en typ av mellanhänder mellan Riksgäldskontoret och obligationsinnehavarna och att detta underlättade transaktionerna. En mycket aktiv person i detta avseende i början av 1800-talet var Gabriel Bjurström. Han arbetade som kamrer vid Riksgäldskontoret och Generalassistentkontoret och var involverad i över 300 köp av obligationer från 1800 till 1808. I september 1801 ordnade han till exempel med Njutångers placering. Den utfärdade obligationen, med nummer 3289 uppgick till 90 riksdaler och ägdes gemensamt av socknens kyrkokassa och fattigkassa. Den senare

28. Kungl. Vetenskapsakademiens huvudbok 1803; 14/5 1803, Dagbok uti Inspecteura Aerarii 1797–1803, KVA.

29. Skuldbok 1810–1817, Huvudräkenskaper för kyrka och fattigvård, LIA:10, Österfärnebo kyrkoarkiv, HLA.

30. Special för skolkassan 1765–1862, vol. LIIa:1, Arbrå kyrkoarkiv, HLA.

ägde en tredjedel, medan kyrkokassan disponerade två tredjedelar.³¹ I oktober samma år hanterade Bjurström också omsättningen av Åbo lasarets obligation nummer 1071 från 1797. Den omplacerades med samma belopp (940 riksdaler) och löptid (fyra år) som tidigare.³² Omfattningen på dessa transaktioner kan jämföras med notarien Bilstyn i Utrecht som var involverad i 626 transaktioner under perioden 1753–1763, vilket motsvarar 60,7 transaktioner per år i genomsnitt.³³

Ett alternativ till att använda ett ombud nyttjades av Kalmar domkapitel då de skulle placera medlen tillhörande det så kallade de Mornayska stipendiet. Stipendiet hade instiftats av Anna Trolle år 1610 till minne av hennes avlidne son Johan de Mornay. Stipendiet skulle gå till en student som studerade vid någon av rikets akademier och som kom från Kalmar stift. Stipendiekapitalet fanns fortfarande kvar i början av 1800-talet och uppgick år 1802 till 1 100 riksdaler. Samma år, den 31 maj, valde domkapitlet att köpa en av Riksgäldskontorets obligationer – nummer 3362 – för det samlade kapitalet. Obligationen löpte på tio år och räntan betalades ut två gånger per år. För att undvika att behöva skicka obligationen fram och tillbaka mellan Kalmar och Stockholm beslutade domkapitlet att kontakta Riksgäldskontorets fullmäktige för att begära att obligationen i stället skulle förvaras i fullmäktiges järnkista. Denna begäran godkändes, vilket innebar att stipendiaten fick vända sig till Riksgäldskontoret i Stockholm för att kvittera ut sitt stipendium. Denna konstruktion gjorde det samtidigt enklare för stipendiaten – studenten Anders Georg Elfström i Uppsala – att kvittera ut sina 55 riksdaler om året.³⁴

Den marknad som dessa aktörer agerade på varierade ganska kraftigt över tid. Tabell 1 visar hur antalet utgivna obligationer skiftade under perioden 1800–1808.

31. Skuldbok 1802–1860, Räkenskaper för kyrka Llc, vol. 2, Njutångers kyrkoarkiv, HLA; Insättningsattester år 1801, vol. 7199, Verifikationer till huvudböckerna, Bokslutskontoret, Riksgäldskontoret, RA.

32. Avräkningsböcker över obligationer för inrikeslån 1801–1806, vol. 8 275, Bokslutskontoret, Riksgäldskontoret; Insättningsattester år 1801, vol. 7199, Verifikationer till huvudböckerna, Bokslutskontoret, Riksgäldskontoret, RA.

33. van Bochove (2013) s. 259.

34. Avräkningsböcker över obligationer för inrikeslån 1801–1806, vol. 8 275, Bokslutskontoret, Riksgäldskontoret; Fullmäktiges protokoll 28/6 och 2/8 1804, vol. 4 069–4 070, Huvudarkivet, Riksgäldskontoret, RA; Domkapitlets räkenskapsserier med verifikationer, H1b och Domkapitlets räkenskapsserier med verifikationer, vol. 2, H1c, Kalmar domkapitel, VLA. Se även Bengt Hildebrand, "de Mornay", *Svenskt biografiskt lexikon* 11 (1945).

TABELL 1: *Sammanfattning av RGK:s obligationsförsäljning i Sverige 1800–1808*

År	Antalet obligationer	Obligationernas värde
1800	301	109 363
1801	150	56 466
1802	101	126 900
1803	1 015	781 050
1804	681	1 250 780
1805	20	27 050
1806	14	23 555
1807	21	45 596
1808	304	259 955
Summa	2 607	2 680 715

Källa: Avräkningsböcker över obligationer för inrikeslån 1801–1808, vol. 8 275–8 277, Bokslutskontoret, Riksgäldskontoret, RA.

Tabell 1 tydliggör att antalet köp var relativt begränsade under de tre första åren, men att försäljningen tog fart 1803 och 1804 med avseende på både volym och värdet på de obligationer som gavs ut. Därefter skedde en kraftig minskning som inte upphörde förrän 1808 då kriget mot Ryssland föranledde en ökad mobilisering av resurser. Nedgången under 1805, 1806 och 1807 berodde i huvudsak på ett beslut i Riksgäldskontorets fullmäktige den 23 juli 1804, då man kom överens om att inte längre acceptera några nya insättningar eller omsättningar av gamla obligationer. Den främsta orsaken till denna tillslutning av Riksgäldskontoret var det faktum att kontoret hade stora tillgångar av bankomynt i sin kassa till följd av den så kallade myntrealisationen som började 1803.³⁵ Myntrealisationen innebar att Riksgäldskontoret fick omfattande resurser från staten i syfte att växla in de så kallade riksgäldssedlarna som var i omlopp. Riksgäldssedlarna, som gavs ut av Riksgäldskontoret för att täcka nödvändiga utgifter, utvecklades till det dominerande betalningsmedlet i riket under 1790-talet. Sedlarna var räntefria, men på grund av deras stora antal och det faktum att det inte existerade någon koppling till några reella tillgångar i till exempel silver tappade de i värde genty-

35. Fullmäktiges protokoll 16/7 och 23/7 1804, vol. 4 070, Huvudarkivet, Riksgäldskontoret, RA.

mot Riksbankens mynt. Detta skapade inflation och en osäker växelkurs gentemot andra valutor, vilket i sin tur skapade missnöje bland befolkningen. Regimen beslutade därför att försöka få bort dessa sedlar från marknaden.³⁶

Strypningen av försäljningen kan dessutom ses som en direkt följd av den fasta räntesatsen på obligationerna. I stället för att sänka räntan för att på så sätt minska insättningarna blev fullmäktige tvingad att förbjuda fortsatt försäljning för att reglera marknaden. Som Sven Fritz har visat var denna metod ganska vanlig under 1700-talet, bland annat Riksbanken tillgrep denna åtgärd år 1766.³⁷

Riksgäldskontorets beslut gällde alla insättare förutom "sådana publique Fonder, hwilka, enligt serskilde Författningar eller aftal, uti RiksgäldsContoiret skola förräntas". Denna skrivning innebar att vissa kassor, som exempelvis Drottninghuset i Stockholm, fick rätt att fortsätta göra insättningar i kontoret, medan andra, som exempelvis Kungliga Patriotiska Sällskapet, inte fick fortsätta att ha sina tillgångar placerade i Riksgäldskontorets obligationer när de förföll.³⁸ Beslutet ändrades i augusti 1808 då kontoret återigen öppnade upp för försäljning av obligationer på den inhemska marknaden för att få in resurser för att finansiera kriget mot Ryssland. Som tabell 1 visar kom man dock inte upp i de volymer som råde år 1803.

I relation till andra staters obligationsförsäljning var de svenska volymerna ganska begränsade. Danmark lyckades exempelvis år 1800 sälja livräntor till över tusen intressenter från Danmark, Norge, hertigdömena Schlesvig och Holstein samt olika tyska områden som Hamburg, Mecklenburg och Preussen. I ett lån som började erbjudas 1808 förmådde man sälja 8808 obligationer till ett totalt värde av nära 1,9 miljoner danska riksdaler.³⁹

Hur omfattande var då olika välfärdsinstitutioners köp av obliga-

36. Torbjörn Engdahl & Anders Ögren, "Multiple paper monies in Sweden 1789–1903: Substitution or complementarity?", *Financial History Review* 15:1 (2008) s. 75–81; Patrik Winton, "Den högsta maktens verkningskraft: statsskuld och politik i Sverige 1800–1815", i Max Edling & Patrik Winton (red.), *Ett nödvändigt ont: statsskuld och politik i Förenta Staterna och Sverige 1780–1870* (Uppsala 2009) s. 75–81.

37. Sven Fritz, *Studier i svenskt bankväsen 1772–1789* (Stockholm 1967) s. 16–17.

38. Fullmäktiges protokoll 23/7, 3/9 och 19/11 1804, vol. 4 070, Huvudarkivet, Riksgäldskontoret, RA.

39. Hovedbog over intressenterne, Tontinen af 28.6 1800, Rigsarkivet, Köpenhamn; Hovedbog for lånet af 24.12.1808, Statsgældskontoret, Statsgældsdirektionen, Rigsarkivet, Köpenhamn.

tioner under den aktuella perioden? Innan den frågan kan besvaras är det viktigt att göra några metodologiska påpekanden. Insättningarna kan främst undersökas genom att studera de insättningsattester som lämnades in till Riksgäldskontoret i samband med obligationsköpen. På attesten står namnet på den person som hanterade insättningen, men inte alltid vem som i slutändan ägde obligationen. Det innebär att det är svårt att veta om en person faktiskt ägde obligationen eller om han eller hon enbart var ombud för till exempel en fattigkassa. Genom slumpvisa kontroller av skilda välfärdsinrättnings räkenskaper har det visat sig att många obligationer ägdes av just olika typer av institutioner fastän insättningsattesterna pekade på att privatpersoner förfogade över obligationerna. Några av dessa fall har lyfts fram ovan. Eftersom det är omöjligt att undersöka alla institutioners placeringar under den aktuella perioden finns det en uppenbar risk att antalet privatpersoner är överrepresenterade medan olika typer av institutioner är underrepresenterade i den kvantitativa analysen av fördelningen av obligationsinnehav mellan privatpersoner och institutioner.

Trots dessa begränsningar kan vissa generella mönster identifieras. Som tabell 2 visar var privatpersoner i klar majoritet när det gäller antalet köpta obligationer med undantag av perioden 1805–1807 då Riksgäldskontoret inte accepterade några insättningar eller omsättningar förutom från vissa institutioner. Orsaken till att det ändå existerade några obligationsköp av privatpersoner under denna tid var att det rörde sig om personer med särskild status eller speciella omständigheter. År 1805 fick exempelvis ordföranden i Riksgäldskontorets fullmäktige, amiralen Johan Gustaf Lagerbielke, köpa en obligation värd 4 000 riksdaler.⁴⁰ Trots de fåtal insättningar som gjordes var det institutionerna som såg till att marknaden inte helt dog ut. Antalet obligationer som såldes till institutioner år 1807 var exempelvis närmast identiskt med situationen 1801 och 1802.

Förutom volymen är det också viktigt att se till värdet på de insättningar som gjordes och hur de fördelades mellan privatpersoner och institutioner. Hur fördelningen såg ut under perioden 1800–1808 framgår av tabell 3.

40. Verifikationer till huvudboken 1805, vol. 7 248, Bokslutskontoret, Riksgäldskontoret, RA.

TABELL 2: *Fördelning av antalet köpta obligationer mellan institutioner och privatpersoner 1800–1808*

År	Privatpersoner	Privatpersoners procentuella andel av totala antalet obligationer	Institutioner	Institutioners procentuella andel av totala obligationer	Totalt antal
1800	258	85,7	43	14,3	301
1801	127	84,7	23	15,3	150
1802	81	80,2	20	19,8	101
1803	917	90,3	98	9,7	1 015
1804	562	82,5	119	17,5	681
1805	4	20,0	16	80,0	20
1806	3	21,4	11	78,6	14
1807	1	4,8	20	95,2	21
1808	257	84,5	47	15,5	304

Källa: Avräkningsböcker över obligationer för inrikeslån 1801–1808, vol. 8 275–8 277, Bokslutskontoret, Riksgäldskontoret, RA; Verifikationer till huvudböckerna 1800–1808, vol. 7 190, 7 191, 7 199, 7 209, 7 216, 7 232; 7 248, 7 271, 7 272, Bokslutskontoret, Riksgäldskontoret, RA.

TABELL 3: *Fördelning av värdet i riksdaler på köpta obligationer mellan institutioner och privatpersoner 1800–1808*

År	Privatpersoner	Privatpersoners procentuella andel av totala värdet av sålda obligationer	Institutioner	Institutioners procentuella andel av totala värdet av sålda obligationer	Totalt värde
1800	82 796	75,7	26 567	24,3	109 363
1801	45 231	80,1	11 235	19,9	56 466
1802	41 130	32,4	85 770	67,6	126 900
1803	597 555	76,5	183 495	23,5	781 050
1804	319 009	25,5	931 771	74,5	1 250 780
1805	4 450	16,5	22 600	83,5	27 050
1806	2 600	11,0	20 955	89,0	23 555
1807	16 200	35,5	29 396	64,5	45 596
1808	157 256	60,5	102 699	39,5	259 955

Källa: Avräkningsböcker över obligationer för inrikeslån 1801–1808, vol. 8 275–8 277, Bokslutskontoret, Riksgäldskontoret, RA; Verifikationer till huvudböckerna 1800–1808, vol. 7 190, 7 191, 7 199, 7 209, 7 216, 7 232; 7 248, 7 271, 7 272, Bokslutskontoret, Riksgäldskontoret, RA.

Tabell 3 visar att privatpersonernas insättningar var större än institutionernas under flera år, men att skillnaderna var mindre om man räknar i värde i stället för volym. År 1802 och 1804 var till och med värdet på institutionernas insättningar större än privatpersonernas. Detta förhållande visar att institutionerna tenderade att köpa relativt få obligationer men att man satte in mer pengar när man väl placerade medel.

Obligationsinnehavets betydelse för välfärdsinstitutionerna

I syfte att få en större förståelse för varför olika välfärdsinrättningar investerade i obligationer och hur de räntemedel som flöt in från Riksgäldskontoret användes, kommer här några fall att studeras mer i detalj. I det sammanhanget kan vi börja med Arbrå skolkassa, som nämndes i början av denna artikel. I mitten av 1790-talet var tillgångarna i Arbrå skolkassa dels placerade i Riksbanken, dels utlånade till tio privatpersoner. Skolan fick också in pengar från de aktier som Anders Engström hade skänkt. Prosten i socknen, Olof Högman, var dock inte nöjd med utlåningen till privatpersoner, utan bestämde år 1796 att säga upp dessa lån och i stället köpa en obligation på 500 riksdaler från Riksgäldskontoret i Stockholm. Orsaken till denna omplacering var hans önskan "at något mått och steg kunde widtagas til fondens säkerhet för framtiden". Genom att placera i Riksgäldskontoret skulle man "så wida möjligt är, försäkras från all rubbning af tilstötande och oförutsedde händelser wid smärre utlåningar å särskilde ställen i Sochnen".⁴¹ Prästen ansåg följaktligen att det var säkrare att Riksgäldskontoret förvaltade en större del av medlen än att skolkassan skulle låna ut pengar till olika personer i socknen. På ett liknande sätt argumenterade Uppsala domkapitel då en donation till Börje församlings fattigkassa från änkan Ebba Christina Humble skulle placeras. Ledamöterna beslutade nämligen "at till mera säkerhet, söka få thenna summa insatt uti Riksens Ständers Riksgälds Contor".⁴²

Säkerheten i placeringen var således något som betonades när investeringsbesluten gjordes. Det är också tydligt att obligationerna användes för att konsolidera vissa tillgångar. Till exempel valde de ansvariga för fattigvården i Björnlunda socken i Strängnäs stift att i juni 1801 köpa en obligation på 50 riksdaler. Närmare 39 riksdaler av dessa hade tidigare

41. Special för skolkassan 1765–1862, vol. LIIa:1, Arbrå kyrkoarkiv, HLA.

42. Huvudräkning 1708–1801, Räkenskaper för fattigvård, vol. 1, Börje kyrkoarkiv, Uppsala landsarkiv (ULA).

varit insatta hos Riksbanken medan 11 riksdaler kom från annat håll. Totalt hade fattigkassan 326 riksdaler insatta hos Riksgäldskontoret i slutet av år 1801, vilket gav drygt 16 riksdaler i årlig ränta. Dessa 16 riksdaler bidrog till att ge understöd åt 39 behövande i socknen som till exempel änkorna Brita Gustafsdotter och Maria Andersdotter samt den avskedade soldaten Holmgren. Totalt sett kan man se att omkring 70 procent av de utbetalade medlen kom från olika gåvor och avgifter, medan cirka 30 procent härrörde från räntor.⁴³

I Stockholm ansvarade Stockholms domkapitel för det så kallade Soopska fattighuset, som gav hjälp åt 13 behövande per år. De fattiga fick en riksdaler varje månad plus husrum. Utgifterna för år 1800 sammanfattas i tabell 4.

TABELL 4: Soopska fattighusets utgifter år 1800

Utdelning till fattighjonen	156 riksdaler
Inköp av 5 famnar ved	18 riksdaler och 17 skillingar
Konsistorienotariens arvode	16 riksdaler och 32 skillingar
Vaktmästarens arvode	8 riksdaler
Änkan Bromans begravning	6 riksdaler och 8 skillingar
Hovpredikanten Elfsbergs arvode	6 riksdaler
Sågning av 5 famnar ved	1 riksdaler och 32 skillingar
Skorstensfejning	1 riksdaler

Källa: Soopska fattighusets räkenskaper 1739–1857, vol. HIIIa:1, Fondräkenskaper, Stockholms domkapitel, SSA.

Som tabell 4 visar var de två största utgiftsposterna år 1800 utdelningen till fattighjonen och uppvärmningen av fattighuset. Andra kostnader rörde administrationen och skötseln av verksamheten samt begravningen av änkan Catharina Broman som hade bott i huset. Totalt kostade verksamheten ungefär 215 riksdaler. Intäkterna bestod, som tabell 5 tydliggör, i huvudsak av ränteintäkter från Riksbanken, Riksgäldskontoret och en revers. Totalt uppgick placeringarna hos Riksbanken till 4 585 och hos Riksgäldskontoret till 1 050 riksdaler år 1800. Dessa placeringar genererade omkring 297 riksdaler i inkomst. Med andra ord uppstod ett överskott detta år.⁴⁴

43. Räkenskaper för fattigvård 1783–1806, vol. LIII:2, Björnlunda kyrkoarkiv, ULA.

44. Soopska fattighusets räkenskaper 1739–1857, vol. HIIIa:1, Fondräkenskaper, Stockholms domkapitel, SSA.

TABELL 5: *Soopska fattighusets intäkter år 1800*

Riksbanken	204 riksdaler och 18 skillingar
Revers	36 riksdaler
Riksgäldskontoret	22 riksdaler och 24 skillingar
Riksgäldskontoret	15 riksdaler
Riksgäldskontoret	10 riksdaler
Riksgäldskontoret	5 riksdaler
Generaldiskonten	4 riksdaler och 24 skillingar

Källa: Soopska fattighusets räkenskaper 1739–1857, vol. HIIIa:1, Fondräkenskaper, Stockholms domkapitel, SSA.

Andra exempel på understödsinstitutioner i Stockholm var Drottninghuset, som hade grundats 1686 och som framför allt hjälpte äldre kvinnor genom att ge dem husrum och mat. År 1805 gav man understöd till hundra kvinnor, vilket kostade 1 619 riksdaler. Av dessa kvinnor var de flesta änkor som exempelvis Sara Nordstrand och Elsa Djurberg. Underhållet till dessa kvinnor liksom kostnaderna för uppvärmning och mediciner finansierades bland annat av de räntor på totalt 533 riksdaler som kom in från Riksgäldskontoret. Andra intäkter kom från staten (753 riksdaler) och Riksbanken (418 riksdaler). Totalt hade Drottninghuset 128 521 riksdaler i tillgångar, vilket gjorde det till en ganska stor institution.⁴⁵

Ytterligare en institution i huvudstaden som framför allt hjälpte sjuka var Serafimerlasarettet på Kungsholmen. År 1803 hade man plats för omkring nittio patienter, vilka behandlades av bland andra en läkare, en underläkare och en underfältskär. Kostnaderna för själva vården var 10 894 riksdaler, medan lönerna uppgick till 1 064 riksdaler. Dessa kostnader finansierades bland annat av olika skatter, avgifter och räntekomster. Exempelvis fick man in 4 166 riksdaler på en tobaksavgift och 1 145 riksdaler från insamlingar vid bröllop, dop och gudstjänster. Från Riksgäldskontoret fick man totalt 4 078 riksdaler i ränta på de 77 750 riksdaler man hade placerat hos kontoret. Eftersom så betydande belopp var placerade i riksgäldsobligationer var räntorna därifrån ytterst viktiga för lasarettets fortlöpande verksamhet.⁴⁶

45. Huvudböcker med verifikationer år 1805, vol. 18, Drottninghuset, SSA. Se även Björn Hallerdt, "Livet i Drottninghuset från frihetstiden till första världskriget", i Hallerdt (red.) (1986).

46. Huvudbok år 1803, vol. 1B33:11, Huvudböcker, Förvaltningens arkiv, Serafimerlasarettet, RA.

Två betydligt mindre kassor var Barnmorskornas fattig- respektive begravningskassa. Kassorna drevs helt av kvinnor, förutom bokföringen som sköttes av en man. Fattigkassan hade i slutet av år 1808 tillgångar på totalt 245 riksdaler, varav 150 riksdaler var insatta hos Riksgäldskontoret. Intäkterna från dessa placeringar innebar att man kunde ge stöd till totalt fyra barnmorskor. Stödet uppgick till mellan två och fem riksdaler per person. Begravningskassan hade i slutet av år 1808 tillgångar på 100 riksdaler, som var placerade i en av Riksgäldskontorets obligationer. Räntan användes till att ge hjälp i samband med två barnmorskors begravningar.⁴⁷

Det var inte bara i Mälardalen som Riksgäldskontorets obligationer spelade en roll. Direktionen över Lappmarkens ecklesiastikverk, som administrerade en rad kyrkor och skolor i Norrlands inland, hade fonderade medel till förfogande som skulle användas för den dagliga verksamheten i regionen. I slutet av år 1808 ägde man 13 obligationer som tillsammans var värda 33 542 riksdaler. Samma år hade man samtidigt fått in 1 199 riksdaler i räntor från kontoret, vilket var tillräckligt för att exempelvis betala driften av skolorna i Arjeplog (340 riksdaler), Lycksele (259 riksdaler) och Åsele (334 riksdaler). Kostnaderna bestod av löner till lärare och kokerskor samt barnens underhåll. Räntebetalningarna bidrog därmed till kolonisationen av Lappland och människornas införlivning i det svenska riket och den lutherska kyrkan.⁴⁸

Sammanfattningsvis kan listan på olika institutioner – både offentliga och enskilda – som var verksamma med att hjälpa fattiga, barn och äldre och som investerade i obligationer från Riksgäldskontoret göras mycket lång. De fungerade alla enligt ett liknande mönster i den meningen att deras verksamhet byggde på ett kapital som placerades med avsikt att ge en avkastning som kunde utdelas som stöd till behövande individer. Räntan som betalades ut från Riksgäldskontoret var därmed central för att flera institutioner skulle kunna hjälpa exempelvis fattiga i samhället. Det kontinuerliga behovet av räntemedel tenderade sam-

47. Barnmorskekassans räkenskaper 1797–1813, vol. 2, Collegium Medicum, RA.

48. Huvudböcker 1807–1808, vol. G:18, Direktionen över Lappmarkens ecklesiastikverk, RA. För en diskussion om skolornas roll i koloniseringen av Lappland, se Bill Widén, *Kristendomsundervisning och nomadliv: Studier i den kyrkliga verksamheten i Lappmarkerna 1740–1809* (Åbo 1964); Daniel Lindmark, "Diaspora, integration, and cantonization: Swedish colonial education from a theoretical, comparative, and concluding perspective", i dens. (red.), *Education and colonialism: Swedish schooling projects in colonial areas, 1638–1878* (Umeå 2000).

tidigt att göra investeringarna tämligen trögrörliga, det vill säga att de ansvariga valde långa löptider och omsatte obligationerna vid löptidens slut. Om det blev nödvändigt kunde de dock också agera på andrahandsmarknaden. Liknande strategier har Gelderblom och Jonker observerat vad gäller olika välfärdsinstitutioner i Amsterdam under 1700-talet.⁴⁹

Institutionerna kom främst från östra Mellansverige, men även institutioner längs med Sveriges ostkust, som Arbrå och Hamrånge i Gävleborgs län, och Västervik och Kalmar i Kalmar län investerade i obligationer. Även Åbo, som hade goda sjöförbindelser med Stockholm, var representerat i form av Åbo lasarett som ägde en obligation. Geografiska avstånd och förekomsten av etablerade kommunikationsvägar med Stockholm tycks följaktligen ha påverkat investeringsbesluten. Osäkerheten kring det praktiska är säkerligen orsaken till att fattigkassor i till exempel Värmland och Västergötland inte finns representerade i materialet. Även om möjligheten fanns att använda ombud i Stockholm, eller att låta Riksgäldskontoret förvara obligationerna, förefaller det som om de ansvariga i dessa områden valde mer närliggande lösningar. I till exempel Arvika västra landsförsamling hade man år 1801 placerat 113 riksdaler hos kyrkvärden Anders Erlandsson.⁵⁰

Det geografiska mönstret antyder att de östra områdena i riket var mer integrerade ekonomiskt med Stockholm än de västra, vilket fick konsekvenser för kreditmarknadernas struktur och för Riksgäldskontorets obligationsförsäljning. Med andra ord var det vanligare för placerare i de östra riksdelarna att investera i olika institutioner som till exempel Riksbanken, Riksgäldskontoret och Generaldiskontkontoret i huvudstaden, medan sparare i de västra delarna tenderade att placera sitt kapital hos andra privatpersoner i närområdet. Ett sådant mönster är i linje med Christer Winbergs och Johan Söderbergs resonemang om regionala skillnader inom det svenska riket och då i synnerhet mellan de västra och östra riksdelarna.⁵¹

Liknande attityder kring geografiska avstånd och förhållanden existe-

49. Gelderblom & Jonker (2009).

50. Räkenskaper för kyrka, vol. LI:3, Arvika västra landsförsamlingsarkiv, Värmlandsarkiv, Karlstad.

51. Christer Winberg, "Öst och väst i svensk samhällsutveckling: En hypotetisk skiss", i Ingrid Hammarström (red.), *Lokalt, regionalt, centralt: Analysnivåer i historisk forskning* (Stockholm 1988); Johan Söderberg, *Civilisering, marknad och våld i Sverige 1750–1870: En regional analys* (Stockholm 1993).

rade också bland engelska investerare i början av 1700-talet. Som Anne Murphy har visat gällde det att vara på plats i London när man skulle göra sina affärer, i synnerhet i krigstider och när priserna fluktuerade. Konsekvensen av detta förhållande blev att de flesta innehavarna av engelska obligationer kom från London eller närliggande områden. Denna tendens höll i sig hundra år senare, då närmare 80 procent av de kvinnor som köpte statsobligationer år 1810 kom från London med omnejd.⁵²

Investeringsmönstren ändrade sig dock till följd av Riksgäldskontorets beslut år 1804 att stänga kontoret för fortsatta investeringar. Många kassor, som hade upparbetat en praktik att placera en del medel hos kontoret, blev tvungna att hitta nya institutioner eller privatpersoner som kunde ta hand om medlen. Hamrånge socken i Gävleborgs län, som tidigare hade ägt flera obligationer, valde exempelvis år 1807 att köpa obligationer från Göteborgs diskont i stället.⁵³ Ett annat exempel från Gävleborgs län är Njutångers socken, som ägde en obligation i början av 1800-talet men som valde att låna ut dessa medel till bönder i närområdet i stället när man inte längre kunde placera i obligationer. Detta beslut fick långsiktiga konsekvenser, eftersom man under perioden 1808–1860 aldrig återgick till att köpa obligationer från Riksgäldskontoret.⁵⁴ Även i huvudstaden fick Riksgäldskontorets beslut konsekvenser. Maria Magdalena församlings fattigvårdsstyrelse ägde exempelvis obligationer till ett värde av 4 600 riksdaler år 1805. År 1807 avyttrades de sista obligationerna och i stället lät man bryggaren Brandelius låna dessa medel. När obligationsmarknaden öppnades igen 1808 återkom inte fattigvårdsstyrelsen till Riksgäldskontoret utan den nya investeringsstrategin som hade initierats 1807 fortsatte flera år.⁵⁵

Det var dock inte alla institutioner som valde att ignorera Riksgäldskontoret efter 1804. Stockholm-Näs kyrkokassa köpte till exempel en obligation på 200 riksdaler år 1803. När den förföll i november 1807 valde församlingen att i stället köpa en obligation från den så kallade Börs- och brobyggnadsdirektionen i februari 1808. I augusti 1808 valde man dock att ta 150 riksdaler från kassan och placera dessa i en obligation från

52. Green & Owens (2003) s. 527; Anne L. Murphy, "Dealing with uncertainty: Managing personal investment in the early English national debt", *History* 91:302 (2006) s. 211.

53. Kyrkokassans skuldbok 1803–1829, vol. Lla:4, Hamrånge kyrkoarkiv, HLA.

54. Skuldbok 1802–1860, Räkenskaper för kyrka, Njutångers kyrkoarkiv, HLA.

55. Huvudböcker med verifikationer, vol. 56–60, Maria Magdalena församlings fattigvårdsstyrelse, SSA.

Riksgäldskontoret. Därmed ägde man två obligationer från Börs- och brobyggnadsdirektionen och en från Riksgäldskontoret.⁵⁶

Trots att inte alla välfärdsinstitutioner upphörde med sina placeringar är det tydligt att antalet institutioner som var aktiva på obligationsmarknaden minskade efter 1804 och att de inte per automatik återkom 1808 när kontoret öppnade för nya insättningar. Många av investerarna hade helt enkelt hittat nya investeringsobjekt under stoppet, likt Hamrånge socken, vilket gjorde att de inte nödvändigtvis valde att återvända till Riksgäldskontoret. Denna förändring innebar att kontorets betydelse reducerades och att andra aktörer fick en större roll i finansieringen av välfärden.

Perioden kring sekelskiftet 1800 framträder som en brytningstid för kreditmarknaden, i synnerhet för de aktörer som hade etablerat en relation till Riksgäldskontoret. Under 1790- och början av 1800-talet såldes allt fler obligationer till otaliga institutioner och privatpersoner runt om i riket och då framför allt i de östra delarna, vilket stärkte kontoret samtidigt som placeringarna blev beroende av regelbundna ränteutbetalningar. Man kan karakterisera detta som en begynnande institutionalisering och integrering av kreditmarknaden, och även om det skedde i mindre skala än i Amsterdam och London, gick utvecklingen i en riktning som påminde om större finansiella centra i Europa.⁵⁷ Efter 1804 bröts denna utveckling i den meningen att aktörerna antingen gick tillbaka till ett äldre agerande som innebar att man placerade pengarna hos enskilda, eller att man valde andra institutioner i Stockholm eller andra delar av landet. Denna förändring drabbade välfärdsinstitutionerna i den meningen att deras ränteintäkter inte längre garanterades av Riksgäldskontoret och dess huvudman riksdagen, men de lyckades hitta andra ställen att placera sina medel. Konsekvensen blev dock att statsskuldens betydelse för välfärdens långsiktiga finansiering minskade.

Riksgäldskontorets användning av de insatta medlen

Som nämnts ovan var Riksgäldskontorets huvudsakliga uppgift, sedan grundandet 1789, att förvalta det svenska rikets statsskuld. För att hantera den existerande skulden gav de ut obligationer och så kallade

56. Skuldbok för Näs kyrkokassa, vol. L1a:4, Kungsängens kyrkoarkiv, SSA.

57. Fritz (1967) argumenterar för att det skedde en begynnande integration av penningmarknaden under andra hälften av 1700-talet.

kreditsedlar, vilka utvecklades till det dominerande betalningsmedlet under 1790-talet, på den inhemska marknaden. Man lånade också på den internationella kreditmarknaden i Amsterdam, Antwerpen, Genua, Hamburg och Leipzig.⁵⁸

För att kunna betala räntan på de existerande lånen både inom landet och utomlands tilldelades kontoret en stor del av den årliga bevillningen samt den så kallade lön- och betalningsavgiften och licentmedlen som handelsmän skulle betala vid export av järn. Dessutom kunde nya lån användas för att täcka löpande utgifter. År 1801 uppgick Riksgäldskontorets inkomster till 1 697 453 riksdaler, medan dess utgifter uppgick till 1 802 294 riksdaler, varav 1 673 24 riksdaler gick till räntor på den inhemska skulden och 537 401 riksdaler till räntor på den utländska skulden. Man hade ett underskott år 1801 på ungefär 100 000 riksdaler som finansierades genom att öka statsskulden, det vill säga man lånade de nödvändiga medlen för att betala alla utgifter.⁵⁹

För att tydliggöra den betydelse som olika välfärdsinstitutioners insättningar hade för Riksgäldskontorets verksamhet och statsskuldens förvaltande måste de olika komponenterna av skulden och deras inbördes storleksförhållande nämnas. Vid 1801 års början uppgick den totala skulden till 29,6 miljoner riksdaler. Av denna var 10,3 miljoner riksdaler utländsk skuld och 19,2 miljoner riksdaler inhemska. Den inhemska skulden bestod i sin tur av en del i banco specie som uppgick till 3,2 miljoner riksdaler och som i huvudsak utgjordes av långfristiga obligationer, och en del som bestod av kreditsedlar, vilken summerades till 16 miljoner riksdaler.⁶⁰

I vilka av dessa siffror gömmer sig då exempelvis Arbrå skolkassas eller Björnlunda fattigkassas insättningar? Eftersom obligationerna gavs ut i banco specie ingick de i de 3,2 miljoner riksdaler som nämns ovan. De räntor som betalades ut på de obligationer som kassorna i Arbrå och Björnlunda ägde inkluderades således i de drygt 167 000 riksdaler som betalades till kontorets inhemska kreditorer. Därmed kan man kon-

58. Ahlström (1989) s. 93–99, 105–111.

59. Tablåer över riksgäldskontorets inkomster och utgifter år 1801, vol. 8 349, Diverse uppställningar och sammandrag 1792–1814, Skilda räkenskaper, Bokslutskontoret, Riksgäldskontoret, RA.

60. Tablå över riksgäldens belopp i början och slutet av år 1801, vol. 8 349, Diverse uppställningar och sammandrag 1792–1814, Skilda räkenskaper, Bokslutskontoret, Riksgäldskontoret, RA.

statera att de olika kassorna stod för en relativt liten del av den totala statsskulden och de räntor som betalades ut. Med andra ord var inte utbetalningarna betungande för kontoret.

Även om kassornas andel av den totala skulden ser relativt liten ut på pappret är det viktigt att inte nedvärdera deras roll med tanke på att kreditsedlarna, som Riksgäldskontoret gav ut och som utgjorde den största delen av den inhemska skulden, hade ett osäkert värde som innebar att de inte kunde användas för internationella transaktioner. Trots att de hade ett nominellt lika värde som de sedlar som Riksbanken gav ut, tapade de i värde på grund av det stora antal som gavs ut, vilket bland annat betydde att Riksgäldskontoret inte kunde gagna kreditsedlarna för att betala räntorna på de utländska lånen eller räntorna till de inhemska obligationsinnehavarna. Detta förhållande blev ytterst problematiskt för kontoret eftersom dess främsta inkomstkälla, bevillningen, inkom i form av kreditsedlar. Skillnaden mellan de två inhemska valutorna innebar att kontoret fick betala dyra avgifter för att växla kreditsedlar till internationellt gångbara växlar. År 1801 kostade till exempel växlingen från kreditsedlar till speciemynt 291 642 riksdaler riksgälds, vilket betydde att enbart växlingen kostade mer än de räntor som betalades ut till inhemska obligationsinnehavare.⁶¹ Den del av statsskulden som olika välfärdsinstitutioner var delägare i var således mer betydelsefull och internationellt gångbar än den på pappret större kreditsedeldelen. Följaktligen kunde de medel som kassorna i Arbrå och Björnlunda satte in i Riksgäldskontoret lättare användas för att betala räntorna på de lån som hade tagits i Amsterdam och Genua.

Med andra ord bidrog välfärdsinstitutionerna till att lindra den statsfinansiella situationen runt sekelskiftet 1700–1800. Eftersom institutionerna tenderade att behålla sina obligationer och omsätta dem vid löptidens slut, kunde Riksgäldskontoret räkna med att få fortsätta förfoga över dessa medel även vid osäkra tider. Kassornas obligationsinnehav utgjorde därmed en beständig grundbult i statsskulden. Detta förhållande ändrades dock år 1804 då man stängde för nya insättningar och för omsättningar av existerande obligationer. Beslutet fattades utan hänsyn till de många kassor som var beroende av kontoret eller hur obligationsmarknaden i stort skulle reagera. I stället var det frågan hur

61. Tablå över riksgäldskontorets utgifter år 1801, vol. 8 349, Diverse uppställningar och sammandrag 1792–1814, Skilda räkenskaper, Bokslutskontoret, Riksgäldskontoret, RA.

kontoret skulle hantera sitt överskott på bankomynt som styrde beslutet, vilket i sin tur påverkades av en vilja att begränsa och minska statskulden. Så väl Riksgäldskontorets fullmäktige som den gustavianska regimen med Gustav IV Adolf i spetsen var primärt intresserade av att förbättra kontorets finansiella ställning och inte av att upprätthålla och utveckla obligationsmarknaden. En minskande statsskuld och en ökad monetär stabilitet innebar att kungamakts autonomi gentemot riksdagen stärktes, eftersom riksdagen inte behövde inkallas för att till exempel höja skatter. Den kungliga självständigheten växte ännu mera då regimen fick tillgång till brittiska subsidier 1805. Problemet för regimen var bara att kriget 1808–09 krävde mera resurser än vad detta nya system klarade av att mobilisera. Visserligen öppnade Riksgäldskontoret för nya insättningar, men obligationsmarknaden var mindre 1808 än vad den hade varit 1803. Därmed blev det svårare för regimen att finansiera kriget mot Ryssland.⁶² Följaktligen hade det kortsiktiga målet att skapa finansiell och monetär stabilitet i kombination med kungamakts önskan att stärka sin politiska självständighet fått negativa konsekvenser i form av en försämrad kreditillgång.

Den politiska ambitionen att minska skulden fortsatte även efter att det gustavianska enväldet hade avskaffats 1809 och en ny regim kommit i dess ställe. Visserligen ökade skulden temporärt 1810 och 1811, men trenden var ändå en successiv minskning, vilket kan ses i tabell 6.

TABELL 6: *Den svenska statsskuldens utveckling 1800–1815*

År	Summa i miljoner riksdaler
1800	28,8
1805	13,8
1810	17,8
1815	8,3

Källa: Tablå över Riksgäldens belopp wid början och slutet af år 1800 och Tablå över riksgäldens belopp vid början och slutet af år 1805, vol. 8 350, Skilda räkenskaper, Bokslutskontoret, Riksgäldskontoret, RA; Koncepthuvudböcker 1810, vol. 7 020 och Koncepthuvudböcker 1815, vol. 7 025, Bokslutskontoret, Riksgäldskontoret, RA.

62. Patrik Winton, "The political economy of Swedish absolutism, 1789–1809", *European Review of Economic History* 16:4 (2012) s. 438–444.

En konsekvens av denna politik blev att antalet obligationer som såldes på marknaden minskade. År 1830 cirkulerade till exempel endast 14 obligationer från det 5-procentiga lånet.⁶³ Relationerna som hade etablerats till ett stort antal kreditorer under 1790- och början av 1800-talet försvagades således under 1810- och 1820-talet, vilket ledde till att Riksgäldskontoret förlorade sin position på kreditmarknaden. Avsaknaden av en inhemsk obligationsmarknad gjorde det svårare för staten att finansiera till exempel stora infrastrukturprojekt i mitten av 1800-talet. Försök gjordes visserligen att sälja obligationer inom landet för att betala anläggandet av järnvägar men det visade sig att köparna var för få, vilket gjorde det nödvändigt att söka finansiering utomlands.⁶⁴ Även om minskningen av statsskulden betydde lägre räntekostnader fick den sålunda också negativa konsekvenser i form av färre investerare som hade etablerade kontakter med Riksgäldskontoret. Investerarna, däribland många välfärdsinstitutioner, hade helt enkelt hittat andra sätt att förränta sitt kapital på.

Relationerna mellan Riksgäldskontoret och rikets välfärdsinstitutioner

Avslutningsvis ska här relationerna mellan Riksgäldskontoret och rikets välfärdsinstitutioner diskuteras ur ett mer övergripande perspektiv. För det första måste det sägas att Riksgäldskontorets främsta uppgift var att förvalta statsskulden, vilket i praktiken innebar att kontoret framför allt skulle finansiera de krig som Sverige deltog eller kunde tänkas bli indraget i. Som flera forskare har betonat var det oundgängligt för en stat som önskade konkurrera på den stormaktpolitiska arenan under 1700-talet att ha en effektiv statsskuldshöllning. Utan omfattande resurser var det nämligen omöjligt att skaffa de nödvändiga arméer och flottor som krävdes för att kunna delta i den kampen på ett framgångsrikt sätt. Ur detta statsbyggnadsperspektiv måste välfärdsinstitutionernas insättningar i Riksgäldskontoret ses som ett bidrag till och en följd av statens resursmobilisering. De var också en del av en allmän europeisk trend. Arbrå skolkassas investeringsbeslut liknande således de avväganden som gjordes i Amsterdam angående till exempel *Oudezijds Huiszittenhuis*

63. Avräkningsböcker över lånet på 100 år för Trollhätte-Slussverk och obligationer emot 5 procents ränta 1830–1831, vol. 8 293, Bokslutskontoret, Riksgäldskontoret, RA.

64. Om kapitalimporten, se Lennart Schön, "Kapitalimport, kreditmarknad och industrialisering 1850–1910", i Dahmén (red.) (1989).

tillgångar, eller de beslut som lärarseminariet i Friedrichstadt utanför Dresden fattade när det gällde deras donationer.⁶⁵

Samtidigt innebar Riksgäldskontorets inblandning i fattigvård och utbildning att kassorna kunde förränta sitt kapital och årligen ge medel till behövande personer. Denna sociala verksamhet uppfattades som viktig av de flesta invånare i riket. En stor majoritet delade således de normer och idéer som innebar att man efter förmåga skulle hjälpa personer som hade det svårt – att man skulle försöka skapa ”resurser för långsiktig materiell och social trygghet” för hela samhället.⁶⁶ Den form av välfärd som Riksgäldskontoret bidrog med var dock inte ny, även om den mer organiserade statskuldsförvaltningen med försäljning av obligationer till en stor grupp invånare inte uppkom i Europa förrän i slutet av 1600- och början av 1700-talet. De medel som delades ut kom nämligen i huvudsak från samhällets övre skikt. På så sätt var de del, och en konkret manifestation, av den etablerade hierarkiska och reciproka ordningen i samhället som innebar att de mer privilegierade samhällsgrupperna bidrog med stöd till mindre bemedlade i utbyte mot att den senare gruppen skulle acceptera den rådande underordningen och lyda de styrande i samhället. Därmed bidrog Riksgäldskontoret och välfärdsinstitutionerna till att kommunicera och upprätthålla bilden av den goda överheten.⁶⁷

Riksgäldskontoret kunde emellertid inte betona lydnaden för mycket i sina försök att förmå fattigkassor och andra inrättningar att köpa obligationer, eftersom köpen var frivilliga och det existerade andra sätt att förränta kapitalet på. I stället för lydnad var det nödvändigt att betona att institutionen var pålitlig, det vill säga att löftena om att få ut årlig ränta och det insatta kapitalet efter löptidens slut var att lita på. Det är tydligt att i alla fall vissa, som exempelvis Olof Högman i Arbrå, hyste

65. Angående Oudezijds huiszittenhuis placeringar, se Gelderblom & Jonker (2009) s. 78–80. När det gäller lärarseminariets placeringar, se Etat und Rechnungsschema des Schullehrer-Seminarii an Friedrichstadt 1804, vol. 7, Etat und Finanzen, Das Lehrerseminar Dresden-Friedrichstadt, Sächsisches Hauptstaatsarchiv Dresden. Lärarseminariet hade bland annat placerat en del av sina tillgångar i svenska statsobligationer som såldes i Leipzig 1802–03.

66. Annika Sandén, *Stadsgemenskapens resurser och villkor: Samhällssyn och välfärdsstrategier i Linköping 1600–1620* (Linköping 2005) s. 13–19.

67. Denna ordning har beskrivits av många forskare. Se t.ex. Börje Harnesk, ”Den föränderliga patriarkalismen”, *Historisk tidskrift* 107:2 (1987); Hilding Pleijel, ”Patriarkalismens samhällsideologi”, *Historisk tidskrift* 107:2 (1987); Peter Ericsson, ”Det välsignade konunga regemente: Johannes Rudbeckius och makten”, i dens. (red.), *Gud, konung och undersåtar: Politisk predikan i Sverige under tidigmodern tid* (Uppsala 2007) s. 98–134.

tilltro till kontorets löften med tanke på att de valde, i bland trots geografiska avstånd och kostnader förknippade med transaktionerna, att placera medlen hos Riksgäldskontoret. Denna tillit hade troligen uppkommit som en följd av att riksdagen var Riksgäldskontorets huvudman och att kontoret hade tillgång till specifika skatter för att kunna betala räntorna på statsskulden.

I och med kopplingarna mellan olika välfärdsinstitutioner och Riksgäldskontoret gick räntorna på statsskulden, i alla fall till en viss del, till olika behövande runt om i riket. Detta resultat ger en ny bild av statskuldens ekonomiska och sociala implikationer under gustaviansk tid. Till skillnad från tidigare forskning, som främst har undersökt skuldens omfattning och de politiska konflikterna kring dess finansiering, leder fokuseringen på länkarna mellan kontoret och välfärdsinstitutionerna till att vi får en bättre bild av vem som egentligen ägde skulden och hur räntorna användes. Statsskulden kan inte bara karakteriseras som en problematisk kostnad, utan den var även en tillgång som bidrog till att ge olika institutioner en säker möjlighet att hjälpa unga, gamla och fattiga i samhället samtidigt som den gav staten resurser att agera både inom landet och på den internationella arenan. Resultaten visar också att ett finansiellt perspektiv på fattigvårdens organisering leder till att vi inte kan betrakta olika lokala inrättningar i exempelvis Västervik eller Kalmar som just enbart lokala angelägenheter. Kassornas förmåga att hjälpa påverkades nämligen av de medel som kassorna förvaltade och av finansiella beslut som fattades både i Stockholm och utomlands. Även en sockens fattigkassa var således del av ett allt mer globalt finansiellt system.

Undersökningen har också visat att systemet förändrades i början av 1800-talet. Under 1700-talet hade staten försökt bygga upp ett statskulldssystem som liknande andra europeiska staters system att finansiera underskott, men spänningarna mellan kungamakten och elit påverkade dess utformning och utveckling över tid. I stället för att expandera skulden allt mer under Napoleonkrigen, som andra stater som Danmark och Storbritannien gjorde, minskades skulden och obligationsmarknaden. Andra intäkter, som till exempel utländska subsidier, fick en större betydelse. När sedan kriget tog slut accelererades minskningen av skulden, vilket fick till följd att obligationsmarknaden i praktiken dog ut. Fattigkassor och hospital fick därmed hitta andra investeringsobjekt för att

förränta sitt kapital. Länken mellan statsskulden och välfärden i Sverige återupprättades inte förrän under andra hälften av 1800- och början av 1900-talet, då bland annat olika pensionsförvaltare började köpa statsobligationer. Dagens pensionsbolag, som AMF och Skandia, kan därmed ses som Arbrå skolkassas efterträdare på den svenska kapitalmarknaden.

War, debt and welfare in Sweden, 1800–1810

During the eighteenth and early nineteenth centuries thousands of charitable foundations existed in Sweden which focused on helping the poor, the sick and the elderly. Although they were often administered by public officials such as clergymen, the foundations were frequently based on donations from wealthy individuals. The donated money had to be invested in order to create dividends that could be handed to the needy. Many of the foundations chose to purchase government bonds. Consequently, financial ties were created between the foundations and the National debt office which issued the bonds and administered the realm's government debt. These ties are analyzed in the article. What economic and social meaning did they have for the foundations and for the debt office? The period 1800–1810 is chosen because of the pressures that the political regime had to contend with: the Napoleonic Wars required the mobilization of more resources at the same time as the role of the monarchy was questioned by an increasingly dissatisfied elite.

The analysis shows that many foundations in and around Stockholm as well as along the coast of the Baltic Sea purchased government bonds. The bonds played a significant role in the investment portfolios of the foundations and thus the received interest payments were used to pay support for poor, sick and elderly individuals. The officials who administered the foundations argued that government bonds were the most trustworthy assets that were available on the credit market.

Although the foundations constituted a relatively small group of creditors in the perspective of the debt office, they provided stability since they tended to hold on to their bonds. The foundations also provided valuable specie assets at a time when the debt office had to contend with the negative effects of the promissory notes that the debt office issued.

In 1804, the debt office stopped further sales of bonds in order to cope

with an increase in liquidity. This decision resulted in a weakening of the ties between the foundations and the debt office. Many foundations were forced to find other ways to invest their resources and they did not return when the bond sales restarted in 1808. The reduction in the size of the bond market had long-term consequences for the state's ability to mobilize resources within the country.

Keywords: Sweden, Napoleonic wars, National debt office, government debt, poor relief, hospitals